

ΕΘΙΑΓΕ

Τριμηνιαία Έκδοση του Εθνικού Ιδρύματος Αγροτικής Έρευνας
Τεύχος 27 • Ιανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 2007

Ιδρυματικά Αποθετήρια: μια γεύση από παράδεισο....

*Δανάη Παναγιωτοπούλου, Βιβλιοθηκονόμος
Ινστιτούτο Μεσογειακών Δασικών Οικοσυστημάτων
& Τεχνολογίας Δασικών Προϊόντων*

Η βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Μεσογειακών Δασικών Οικοσυστημάτων & Τεχνολογίας Δασικών Προϊόντων ανήκει στην κατηγορία των ειδικών βιβλιοθηκών και αποτελεί ζωντανό πυρήνα πληροφόρησης της επιστημονικής κοινότητας του Ινστιτούτου. Η νέα τάξη πραγμάτων, ο ψηφιακός κόσμος, επιφέρει ανάγκη αλλαγής προσανατολισμού όσον αφορά στη δημιουργία νέων αποτελεσματικότερων υπηρεσιών. Σε αυτό το πλαίσιο πραγματοποιείται μελέτη για τη δημιουργία ενός Ιδρυματικού Αποθετηρίου.

Το Διαδίκτυο και οι νέες τεχνολογίες συμβάλλουν στη διάδοση της επιστημονικής γνώσης. Η δυνατότητα ταχύτατης αναζήτησης και ανάκτησης επιστημονικών αποτελεσμάτων συντείνει στην προαγωγή της έρευνας. Εντούτοις, η ψηφιακή διάσταση της πληροφόρησης, εισάγει νέους τρόπους εντοπισμού, ανάκτησης και χρήσης της πληροφορίας και τείνει να ελαχιστοποιήσει τις παραδοσιακές μεθόδους διακίνησης και διαχείρισης του υλικού. Καθώς το έντυπο υλικό παραχωρεί μέρος του «χώρου» του στο αντίστοιχο ψηφιακό, αλλάζει η σχέση του χρήστη της πληροφορίας τόσο με το ίδιο το αντικείμενο της πληροφόρησης όσο και με το δημιουργό του.

Η δραστηριότητα ενός ερευνητικού κέντρου, δημοσιοποιείται ως επί το πλείστον, μέσω περιοδικών. Εντούτοις, το αυξανόμενο κόστος των συνδρομών, η χρονοβόρα διαδικασία υποβολής των εργασιών και η αμφίβολη αποδοχή τους, η αδυναμία παρουσίασης κι άλλων μορφών ερευνητικών δραστηριοτήτων όπως τα προγράμματα λογισμικού, οδήγησε την ερευνητική κοινότητα σε νέες μορφές δημοσίευσης.

Στο πλαίσιο της Κοινωνίας της Πληροφορίας, δημιουργείται η έννοια της ανοιχτής πρόσβασης η οποία εισχωρεί στη φιλοσοφία των οργανισμών μέσω του κινήματος Ανοιχτής Πρόσβασης (Open Access Movement). Το εν λόγω κίνημα προσβύει την online διάθεση υλικού κυρίως επιστημονικού περιεχομένου, πλήρως ή σε μεγάλο βαθμό ελεύθερη από περιορισμούς πνευματικών δικαιωμάτων και αδειών χρήσης.

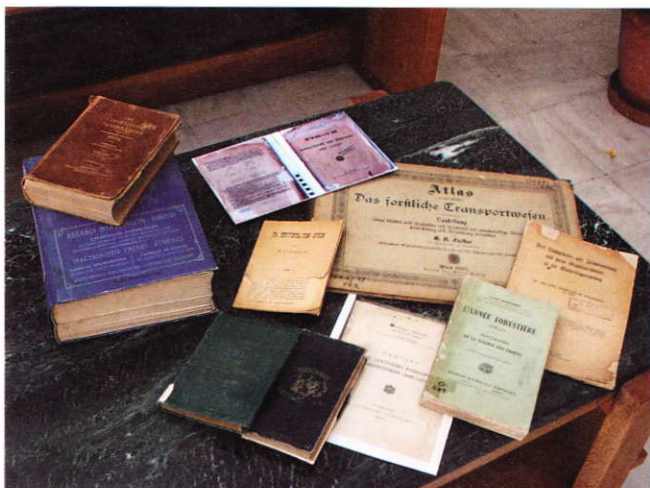
Η μορφή της πληροφορίας πλέον αλλάζει και η διακίνησή της με ψηφιακά μέσα κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος. Η βιβλιοθήκη οριοθετεί το πλαίσιο δράσης και

λειτουργίας της στη νέα εποχή και τείνει να περάσει από το υβριδικό λειτουργικό πλαίσιο, στο οποίο δραστηριοποιείται και το οποίο αποτελείται από συνύπαρξη συμβατικού και ψηφιακού υλικού, σε μια καθαρά ψηφιακή μορφή λειτουργίας. Φανταστείτε λοιπόν, μια ψηφιακή τοποθεσία όπου θα αποθηκεύεται και διατηρείται η επιστημονική και πνευματική δραστηριότητα ενός ερευνητικού κέντρου, η οποία θα είναι προσβάσιμη ανά πάσα στιγμή. Ο ερευνητής δεν θα μπορεί να αναζητά βιβλιογραφία, αλλά παράλληλα να καταθέτει κι ο ίδιος υλικό. Το υλικό θα διατηρείται και θα εμπλουτίζεται επ'άπειρο. Και το σημαντικότερο; Η πληροφόρηση θα είναι συγκεντρωμένη, ταξινομημένη και κυρίως ελεύθερη!

Αυτός ο «παράδεισος» του ερευνητή υλοποιείται μέσω των Ιδρυματικών Αποθετηρίων, τα οποία διέπονται από τις αρχές της Ανοιχτής Πρόσβασης και της Διαλειτουργικότητας, της δυνατότητας δηλαδή συμβατότητας προϊόντων και υπηρεσιών σε ευρεία κλίμακα και με άλλα αποθετήρια παρόμοιου περιεχομένου.

Ένα Ιδρυματικό Αποθετήριο μπορεί να περιλαμβάνει τα πάντα: pre-prints, postprints, προπτυχιακές και μεταπτυχιακές εργασίες, γκριζα βιβλιογραφία (εργασίες ή εγχει-

ρίδια που κυκλοφορούν μέσα σε ένα Ίδρυμα χωρίς να έχουν δημοσιοποιηθεί επίσημα), εργασίες από συνέδρια, κεφάλαια βιβλίων, ψηφιοποιημένα βιβλία ιστορικής αξίας, ανακοινώσεις επιστημονικών επιτευγμάτων, δελτία δραστηριότητας, επεξεργασμένα πειραματικά δεδομένα, εκπαιδευτικά βοηθήματα.

Τώρα για ποιο λόγο να καταθέσει ένας ερευνητής τις δημοσιεύσεις του σε ένα Ιδρυματικό Αποθετήριο; Πρώτα από όλα, συνήθως μεσολαβεί μεγάλο χρονικό διάστημα από την υποβολή και την αποδοχή για δημοσίευση με αποτέλεσμα να καθυστερούν οι δημοσιεύσεις. Με την κατάθεση όμως σε Ι.Α. δημοσιοποιείται το έργο ταχύτατα. Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα της αυτο-αρχειοθέτησης. Οι ίδιοι οι συγγραφείς μπορούν να καταθέτουν τις εργασίες τους και να φροντίζουν για τον τρόπο παρουσίασης των μεταδεδωμένων (π.χ. βάζοντας λέξεις-κλειδιά).

Ένα Ι.Α. λειτουργεί σαν ένα ψηφιακό αρχείο για τον κάθε ερευνητή. Μπορεί ακόμα και να αποτελέσει ένα είδος ψηφιακού βιογραφικού.

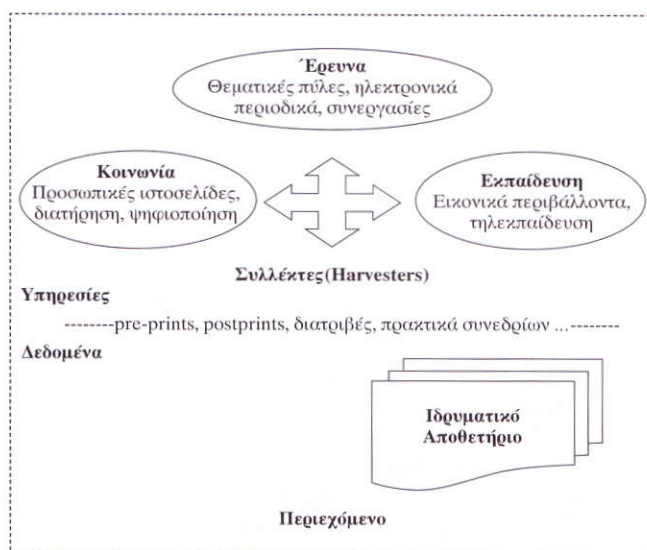
Οι ωφέλειες που απορρέουν από τη χρήση ενός τέτοιου Αποθετηρίου επεκτείνονται και στην εύρυθμη λειτουργία του ίδιου του οργανισμού του οποίου το κύρος ενισχύεται ακόμη περισσότερο καθώς γίνεται άμεσα διαφήμιση σε αυτό. Η έρευνα διαδίδεται και αυξάνεται η σημασία της. Αυτομάτως δημιουργούνται προϋποθέσεις πιθανής χρηματοδότησης, ανάγκες για νέες θέσεις εργασίας και κυρίως διασφαλίζεται η μακροχρόνια συντήρηση των αποτελεσμάτων της ερευνητικής δραστηριότητας.

Όσον αφορά το χρήστη που ζητά πληροφορία, τα αποτελέσματα της έρευνας είναι ανοιχτά και διαθέσιμα, με συνέπεια ο χρόνος αναζήτησης βιβλιογραφίας να μειώνεται σημαντικά. Με τα Ιδρυματικά Αποθετήρια, η γνώση είναι τεκμηριωμένη και ταξινομημένη με αποτέλεσμα να μην «ξαναανακαλύπτονται» τα ίδια αποτελέσματα.

Σίγουρα η εγκατάσταση και η λειτουργία ενός Ι.Α. εμπεριέχει κόστος όσον αφορά στον εξοπλισμό και στην εκπαίδευση του προσωπικού. Εντούτοις, λαμβάνοντας υπόψη την

εξέλιξη της τεχνολογίας είναι αναμενόμενη η μείωση του κόστους του υλικού εξοπλισμού. Επιπρόσθετα, η διασφάλιση χρηματοδότησης σε ετήσια βάση μπορεί να επιτευχθεί με τη δημοσιοποίηση της νέας υπηρεσίας.

Η σωστή λειτουργία ενός Ιδρυματικού Αποθετηρίου απαιτεί εξειδικευμένο προσωπικό που θα χειρίζεται τα μεταδεδωμένα, την εισαγωγή των στοιχείων και την προσθήκη νέων υπηρεσιών. Το λογισμικό διατίθεται δωρεάν και συνεπώς δεν παρέχονται υπηρεσίες τεχνικής υποστήριξης από τρίτους. Ως εκ τούτου, ο δημιουργός ενός Ι.Α. καλείται να ακολουθεί τις εξελίξεις μέσω Διαδικτύου. Το αρχικό κόστος της εκπαίδευσης που απαιτείται θα αντισταθμιστεί με την αποκτηθείσα γνώση και την εξειδίκευση που χαρακτηρίζει το προσωπικό ενός ερευνητικού κέντρου.

Δομή ενός Ιδρυματικού Αποθετηρίου

Η κατάθεση των εργασιών σε ένα Ιδρυματικό Αποθετήριο γίνεται ακολουθώντας συγκεκριμένη διαδικασία, με συγκεκριμένο μορφότυπο (π.χ. PDF, doc). Τυχόν διαφοροποιήσεις μπορεί να επιφέρουν αδυναμίες στη διατήρηση του υλικού. Ο κίνδυνος που απορρέει από την άρνηση υιοθέτησης μιας τέτοιας ρύθμισης (λόγω ενδεχόμενης έλλειψης χρόνου εκπαίδευσης) μπορεί να αντισταθμιστεί από τη γνωστοποίηση των μελλοντικών ωφελειών που έχουν αναφερθεί παραπάνω.

Και το ερώτημα που εύλογα προκύπτει αφορά στα πνευματικά δικαιώματα. Πώς διασφαλίζει ο ερευνητής-συγγραφέας το δικαίωμα κατάθεσης εφόσον προηγουμένως έχει υπογράψει σε εκδοτικό οίκο ότι του παραχωρεί τα δικαιώματα της δημοσίευσης της εργασίας του; Σε περίπτωση δημοσίευσης σε επιστημονικό περιοδικό, η κατάθεσή της στο Ιδρυματικό Αποθετήριο γίνεται μόνο και εφόσον έχει δοθεί άδεια από το συγκεκριμένο εκδοτικό οίκο. Σε αντίθετη περίπτωση, παρατίθεται μόνο η αναφορά η οποία παραπέμπει στο εν λόγω περιοδικό.

Επιπρόσθετα, οι συγγραφείς μπορούν να επιβάλουν χρονικούς περιορισμούς όσον αφορά στη δημοσιοποίηση των ερευνητικών τους αποτελεσμάτων (ιδιαίτερα σε περίπτωση διδακτορικών διατριβών).

Είναι γεγονός ότι θεσμοθετημένο «Ψηφιακό Δίκαιο» δεν υπάρχει. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με το Ν.3057/2002 άρθρο 81 (εναρμόνιση Ν.2121/1993 με την Οδηγία 2001/29 της ΕΕ) δημιουργήθηκαν νέα άρθρα που αφορούν στα «τεχνολογικά μέτρα» προστασίας (άρθρο 66Α Ν.2121/1993)¹. Επί του παρόντος παρέχονται απλά οδηγίες σχετικά με τη διασφάλιση του ψηφιακού υλικού. Εντούτοις, η μελλοντική δημιουργία και έκδοση ψηφιακού δικαίου αναμένεται να συνδέσει τα πνευματικά δικαιώματα με τις νέες τεχνολογίες και φιλοδοξεί να αντιμετωπίσει ζητήματα επαρκούς προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων των δημιουργών ψηφιακών τεκμηρίων. Ήδη οι ΗΠΑ εξετάζουν τη θέσπιση νομοθεσίας όσον αφορά στα ψηφιακά πνευματικά δικαιώματα (Digital Rights Management)².

Η προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας, επί του παρόντος, επιτυγχάνεται με τη χρήση αδειών και άλλων συστημάτων ασφαλείας. Για τη χρήση οποιουδήποτε σημείου της εργασίας απαιτείται πρωτίτως υπεύθυνη δήλωση από τη μεριά του χρήστη ότι θα αναφερθεί το όνομα του συγγραφέα. Γι' αυτή τη διαδικασία απαιτείται η χρήση κάποιων αδειών όπως το Science Commons. Το Science Commons αποτελεί πρόγραμμα του Creative Commons και αναφέρεται στους όρους κατάθεσης ακαδημαϊκών και ερευνητικών εργασιών. Το έχουν υιοθετήσει οργανισμοί όπως ο BioMed Central.

Σε περιπτώσεις φωτογραφικού υλικού ή διαγραμμάτων και εφόσον το επιθυμεί ο συγγραφέας, δημιουργούνται υδατογραφήματα ή επίπεδα ευκρίνειας κατά την εκτύπωση.

Τα Ίδρυματικά Αποθετήρια αποτελούν εξέλιξη των σύγχρονων υπηρεσιών πληροφόρησης και έχουν υιοθετηθεί από πολλούς οργανισμούς του εξωτερικού. Στην Ελλάδα, έχουν καταγραφεί λιγοστές πρωτοβουλίες. Εντούτοις, τα πρώτα βήματα γίνονται δειλά-δειλά και ο «Παράδεισος» της Ανοικτής Πρόσβασης δεν αποτελεί πια όνειρο απατηλό...

Πληροφορίες:

*Ινστιτούτο Μεσογειακών Δασικών Οικοσυστημάτων
& Τεχνολογίας Δασικών Προϊόντων,
Τέγμα Αλκμάνος, 11528 Ιλίσια, Αθήνα
τηλ.: 210 7783750, fax: 210 7784602, e-mail: pada@fria.gr*

1 http://www.ekt.gr/news/events/ekt/2003-01-31/dcontent_030131_DKallinikou.doc

2 http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=885371
και http://www.jura.uni-tuebingen.de/bechtold/pub/2003/Future_DRM.pdf